

2008 Küresel Krizi'nin Türkiye'ye Olan Etkileri¹

Uğur Özer²

Öz

1970'li yıllardan itibaren küresel iktisadi sistemde yaşanan Petrol Krizi ve stagflasyon sorunu süreç içerisinde, Keynesyen ekonomi politikalarının sonunu getirmiştir. Chicago Okulu'ndan Milton Friedman'ın önderliğinde ortaya atılan neoliberalizm bu dönemde ortaya çıkmış ve ekonomik krize bir cevap oluşturmaya çalışmıştır. Washington Mutabakatı ile somutlaşan neoliberal küresel kapitalizm ABD'de Ronald Reagan, İngiltere'de ise Margaret Thatcher önderliğinde bütün dünyaya ihraç edilmeye çalışılmıştır. Türkiye'ye yansımaları ise 24 Ocak Kararnamesi ile olmuştur. Bu dönemden itibaren neoliberal küresel kapitalizme eklenilen Türkiye, 12 Eylül Askeri Darbesi, Turgut Özal İktidarı, 1994 Krizi, 2000 Krizi, 2001 Krizi ve son olarak da 2008 Krizi'ni yaşamıştır. Bu çalışmada ise söz konusu olaylar incelenmeye çalışılacak ve "2008 Küresel Krizi Türkiye'yi nasıl etkilemiştir?" sorusuna cevap aranmaya çalışılacaktır. Çalışmada söz konusu süreç ekonomi politika üzerinden tarihsel olarak analiz edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: 2008 Küresel Krizi, Türkiye Ekonomisi, 2001 Krizi, 2000 Krizi, 1994 Krizi, Neoliberalizm

The Effects of the 2008 Global Crisis on Turkey

Abstract

Since the 1970s, the Oil Crisis and stagflation problem in the global economic system have brought the end of Keynesian economic policies in the process. Neoliberalism, led by Milton Friedman of the Chicago School, emerged during this period and tried to create a response to the economic crisis. Neoliberal global capitalism, embodied by the Washington Consensus, was tried to be exported to the whole world under the leadership of Ronald Reagan in the USA and Margaret Thatcher in the UK. Its reflection on Turkey was with the January 24 Decree. Turkey, which has been integrated into neoliberal global capitalism since this period, has experienced the September 12 Military Coup, the Turgut Özal Government, the 1994 Crisis, the 2000 Crisis, the 2001 Crisis and finally the 2008 Crisis. In this study, these events will be tried to be examined and the question "How did the 2008 Global Crisis affect Turkey?" will be tried to be answered. In this study, the process in question will be analyzed historically through economic policy.

Keywords: 2008 Global Crisis, Turkish Economy, 2001 Crisis, 2000 Crisis, 1994 Crisis, Neoliberalism

Giriş

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra küresel ekonomik sistemde düzeni sağlamak amacıyla Bretton Woods Sistemi kurulmuş; aynı zamanda Keynesyen ekonomi programı uygulanmaya başlanmıştır. 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren yaşanan ekonomik sorunlar, 1970'li yıllarda stagflasyona neden olmuş; bunun sonucunda ise Neoliberal teori gündeme gelmiştir. Washington Mutabakatı ile dünyada hegemonik düşünce haline gelen neoliberalizm, Türkiye'de 24 Ocak Kararnamesi ile uygulanmaya başlanmıştır. Süreç içerisinde hem Türkiye'de hem de dünyada ekonomik sorunlar görülmüştür. Bu sorunlardan en büyüğü olan 2008 Küresel Krizi Amerika'da gayrimenkul piyasasında ortaya çıkmış ve hızla küresel ekonomiyi etkilemiştir. Çalışmada da söz konusu küresel kriz ve Türkiye'nin yaşadığı ekonomik dönüşüm incelenmeye çalışılacaktır.

¹ Bu çalışma Ekonomik Kriz Teorileri Ve 2008 Küresel Krizi'nin Anatomisi başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² İstanbul Ticaret Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Öğrencisi, Email: ugurozer62@hotmail.com, ORCID: 0009-0009-9637-6371

Neoliberal küresel kapitalizm, Washington Mutabakatı sonucunda somutlaşmış ve burada alınan kararlar bütün dünyaya yayılmıştır (Williamson, 2004, s. 195-196). John Bellamy Foster “Tekelci Finans Sermayesi” (2011) adlı eserinde, bu mutabakatta alınan kararların reel ekonomideki durgunluğu iyileştiremediğini; süreç içerisinde finans sektörünün büyümesine ve bunun sonucunda ise ekonomik sistemin kırılğan bir yapıya bürünmesine neden olduğunu belirtmiştir (Foster, 2011, s. 15-16). Dumenil ve Levy ise 2008 Küresel Krizi’ni inceledikleri “The Crisis Of Neoliberalism” (2011) adlı eserlerinde, söz konusu neoliberal politikaların ve finansallaşmanın ekonomik sistemde balonlara neden olduğunu ve bunların ise süreç içerisinde ekonomik krizlere neden olduğunu belirtmişlerdir. Bu noktada 2008 Küresel Krizi’ni ise konut balonuna bağlamışlardır (Dumenil, Levy, 2011, s. 33-34). Nouriel Roubini ve Stephen Mihm ise “Kriz Ekonomisi Dünya Ekonomisinin Çöküşü ve Geleceği” (2017) adlı eserlerinde 2008 Küresel Krizi’ne neden olarak, neoliberalizm ve finansal türev araçlarını göstermişlerdir (Roubini, Mihm, 2017, s. 136-137).

“Üçüncü Büyük Depresyon Kapitalizm’in Alacakaranlığı” (2013) adlı eserinde dünya ve Türk ekonomisinin genel işleyişini inceleyen Sungur Savran, Türk ekonomisinde 1980 yılından sonra gerçekleşen ekonomik krizlerin (1994, 2000, 2001 ve 2008) kökeninde neoliberal küresel kapitalizmin yattığını belirtmektedir (Savran, 2013, s. 261-279). Benzer bir görüşe sahip olan Korkut Boratav ise Türk ekonomisinin neoliberal küresel kapitalizm ile beraber, sermaye hareketlerine fazla bağımlı olduğunu ve bu durumun kriz yaratma eğiliminde olduğunu belirtmiştir (Boratav, 2005, s. 180). Yalın Alpay ve Emre Alkin ise “Olaylarla Türkiye Ekonomisi” (2020) adlı eserlerinde, 1980’den sonra Türkiye ekonomisinin yabancı sermayeye dayalı büyüme stratejisi, popülist ekonomi politikaları ve ülkede yaşanan nepotizm ve yolsuzluk gibi sorunların genel olarak ekonomik kriz ortamına neden olduğunu belirtmişlerdir (Alkin, Alpay 2020, s. 205). Erinç Yeldan ise Türk ekonomisinde yaşanan kriz eğiliminin kökeninde, yabancı sermayeye dayalı büyüme stratejisi ve spekülatif kazanç sorununun yattığını; ayrıca söz konusu sorunların, Türk ekonomisinde enflasyon ve işsizlik gibi sorunların kronikleşmesine neden olduğunu da belirtmiştir (Yeldan, 2009, s. 21).

Çalışmanın ana amacı, Washington Mutabakatı ile somutlaşan neoliberal küresel kapitalizmin Türkiye ekonomisine etkileri nelerdir? Sorusuna cevap aramaktır. Bu noktada Türkiye’nin neoliberalizme geçiş tarihi olan 24 Ocak Kararnamesi ile başlanarak, seçilmiş ekonomik krizler ve olaylar üzerinden neoliberal küresel kapitalizmin Türkiye ekonomisinde yaşanan krizlere etkisinin ne denli önemli olduğu tartışılmaya çalışılacaktır. Çalışmada neoliberal küresel kapitalizm bağımsız değişken, Türk ekonomisi ise bağımlı değişken olarak gözlemlenecektir. Çalışmada vaka analizi yöntemi kullanılmış olup; ekonomik verilerden yararlanılarak, ekonomi politik analizi yapılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde neoliberal küresel kapitalizmin oluşumu, Türkiye’ye gelişi ve 1994 Krizi, 2000 Krizi ve 2001 Krizi gibi seçilmiş, ekonomik krizler incelenmeye çalışılacaktır. İkinci bölümde ise 2008 Küresel Krizi’nin iç yapısı incelenmeye çalışılacaktır. Üçüncü bölümde ise küresel krizin Türkiye’ye etkileri tartışılmaya çalışılacaktır. Sonuç bölümünde ise elde edilen veriler değerlendirilmeye çalışılacaktır. Çalışmada incelenmeye çalışılan konular hakkında, makale ve kitaplardan oluşan ikincil kaynaklardan yararlanılmıştır. Söz konusu kaynaklar güvenilir, bilimsel ve objektif olup; yansız bir literatür taraması sonucunda elde edilmiştir.

1. Neoliberal Küresel Kapitalizm ve Türkiye

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Bretton Woods Sistemi ile beraber ortaya çıkan Keynesyen ekonomik düzen, 1970’li yıllarda görülen ekonomik krize bir cevap oluşturamaması nedeniyle yeni tartışmalar doğmuştur (Harvey, 2021, s. 18-20). Söz konusu durum neticesinde

ise Chicago Okulu'ndan Milton Friedman ve liberal ekonomist Friedrich Hayek gibi isimler tarafından ortaya atılan neoliberal teori, pratik siyasette Margaret Thatcher ve Ronald Reagan tarafından temsil edilmiştir (Gerbaudo, 2022, s. 33). Washington Mutabakatı sonucunda somutlaşan neoliberal küresel kapitalizm, aynı zamanda bütün dünyaya ihraç edilmeye çalışılmıştır. Neoliberalizmin ana yapısını oluşturan Washington Mutabakatında alınan kararlar ise şunlardır:

- Denk bütçe,
- Düşük kamu harcamaları,
- Vergi reformu (düşük vergi oranları),
- Finansal liberalizasyon, faiz oranlarının piyasa tarafından belirlenmesi,
- Rekabetçi döviz kuru sistemi,
- Gümrük vergilerinin indirilmesi,
- Yabancı yatırımları engelleyen politikaların kaldırılması,
- Devlete ait kurumların özelleştirilmesi,
- Rekabetçi piyasa sisteminin kurulması,
- Mülkiyet güvenliğinin sağlanması (Williamson, 2004, s. 196).

Yukarıda anlatılan kararlar doğrultusunda neoliberal küresel kapitalizm, dünya ekonomisinde hegemonik politika haline gelmiştir. İşbu olgunun Türkiye'ye yansması ise 24 Ocak Kararnamesi ile olmuştur. Şöyle ki Türk ekonomisi 1970'li yıllarda yaşanan Petrol Krizi ve ekonomik krizden oldukça etkilenmiş; süreç içerisinde yüksek kamu harcamaları borç krizine neden olmuştur. Aynı zamanda yaşanan siyasi gerilimler söz konusu krizin daha etkili olmasına neden olmuştur. Bunun üzerine Başbakan Süleyman Demirel, Müsteşar Turgut Özal'ın etkisinin olduğu 24 Ocak Kararnamesi'ni ilan etmiştir (Rodrik, 1990, s. 2-4). Söz konusu kararnameyi sorunsuz bir şekilde uygulayabilmek için 12 Eylül'de Askeri Darbe yapılmıştır. 24 Ocak Kararnamesi'nin temel amaçları ise kısa sürede ödemeler dengesini düzeltmek, enflasyon oranını düşürmek, piyasayı serbestleştirmek ve ihracatı güçlendirmektir. Söz konusu program ile neoliberal küresel kapitalizme eklenen Türkiye, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların desteğini arkasına almıştır (Pamuk, 2021, s. 266). Darbeden sonra Türkiye, IMF destekli sıkı para ve maliye politikaları uygulamaya başlamış, faiz oranları yükseltilmiş; ücretler baskı altında tutulmuş ve kamu iktisadi teşebbüsler baskı altında tutularak özel sektör ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Söz konusu neoliberal politikalar ülkenin finansal ve hukuki altyapısı hazır olmadığı için, bu politikalar kısa süre içerisinde olumsuz sonuçlara neden olmuştur. Serbest bırakılan küçük bankalar ve bankerler kısa süre içerisinde faiz yarışına girmiş; bu yarış ise finansal kaosa neden olmuş ve sistem henüz başlangıç aşamasında çökmüştür (Alkin, Alpay 2020, s. 158-160). Bunun sonucunda ise Turgut Özal Anavatan Partisi'ni kurarak siyasete girmiş ve 1983 senesinde başbakan olmuştur.

Turgut Özal 24 Ocak Kararnamesi'ni hazırlayan ve darbenin ekonomi danışmanı olan kişi olması nedeniyle, neoliberal ekonomi politikalarını darbe hükümetine nazaran daha radikal bir şekilde uygulamıştır. Kendisinin ana seçim vaadi olan özelleştirme politikalarına oldukça önem vermiştir. Bunun sebebi ise ülkede serbest piyasanın ancak özelleştirmeler yoluyla sağlanabileceğine inanmasıdır. Böylece ülkede, Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) özelleştirme çalışmaları başlamış; ancak yukarıda da belirtildiği üzere ekonomik sistem henüz neoliberal ekonomiye göre dizayn edilmediği için, özelleştirme projeleri ekseriyetle başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Süreç içerisinde ülkede yolsuzluk ve nepotizm gibi sorunlarda artış yaşanmıştır.

Söz konusu özelleştirme süreci ise AK Parti iktidarına kadar tam olarak uygulanamamıştır (Alkin, Alpay, 2020, s. 167-168; Kurmuş, 2010, s. 19-20).

Turgut Özal iktisadi bölüşüm politikalarında ise 24 Ocak Kararnamesini aynı şekilde uygulamıştır. Özal, işgücü piyasalarında emek aleyhtarı bir sistem oluşturmuş; ayrıca darbe sonrasında kapatılan sendikaların güçsüzlüklerinden ve iç çelişkilerinden oldukça faydalanmıştır. Sendikaların pasifizasyon süreci 1988 yılına kadar devam etmiş; söz konusu süreçte 1988 senesinde reel ücretler, 1983 senesinden daha düşük bir noktaya gelmiştir. Söz konusu yıllarda ekonomide destekleme alımları izafi olarak daralmış ve buna bağlı olarak, iç ticaret hadleri tarım aleyhine seyretmiştir. Ayrıca Turgut Özal'ın ekonomi politikaları incelendiğinde, kentli emek sınıfına yönelik çarpık, popülist politikaların da yaygın olduğu görülmektedir. Bu noktada gecekondulara tapu tahsis belgeleri, imar afları ve şehir planlamacılığında tamamen yoksun imar izinleriyle, oldukça hızlı bir şekilde kentleşme süreci yaratılmış ve kentli yoksul sınıf, kentsel ranta dahil edilmiştir. Ayrıca “ücretliye vergi iadesi” ve “Fak Fuk Fon”³ (Fakir Fukara Fonu) gibi politikalar ile, kentli yoksul sınıfın sorunları piyasa sisteminin dışına taşınmıştır. 1985 senesinde yerel yönetimlerin büyük rol oynadığı kamu yatırımları süreci ile beraber, ekonomide bir genişleme konjonktürü başlamış ve bu süreçte istihdam artışı desteklenmiştir. İç talepte yaşanan genişleme konjonktürü ve yanı sıra ithalatta yaşanan liberalizasyon süreci ile, tüm ülkeyi etkisi altına alan bir tüketim malları bolluğu yaşanmıştır. Bu durum yukarıda sözü edilen çarpık popülizmin bir yansımasıdır (Boratav, 2005, s. 152-153).

ANAP iktidarında gerçekleştirilen diğer politikalar ise finans sisteminin serbestleştirilmesi, sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, kambiyo rejiminde değişikliğe gidilmesi, merkez bankasının özerkleşme süreci ve bireylerin döviz hesabı açmasının önündeki engellerin kaldırılmasıdır. Ancak söz konusu döviz uygulaması uzun vadede bireylerin ve şirketlerin Türk lirasını terk ederek, döviz tutmasına neden olmuş; bu durum ise süreç içerisinde enflasyonist baskılara neden olmuştur. Turgut Özal dönemi genel olarak değerlendirildiğinde ise iktisadi reformların, hukuki zeminini ve kurumsal alt yapısını hazırlamadan gerçekleştirilen reformlar olduğu görülmektedir. Bundan dolayı ilerleyen süreçte Türk Ekonomisi çok fazla istikrarsız süreçler yaşamıştır (Pamuk, 2021, s. 272-273).

12 Eylül Askeri Darbesi sonrasında getirilen siyasi yasakların kaldırılmasıyla beraber, Turgut Özal halk üzerindeki etkisini kaybetmeye başlamıştır. Ayrıca yukarıda da bahsedildiği üzere, reel ücretlerde yaşanan düşüş toplumsal muhalefeti ateşlemiş ve bunun sonucunda, ülkede değişim rüzgarları esmeye başlamıştır. Ayrıca neoliberal politikalara uygun bir finansal alt yapının bulunmaması ve küreselleşme olgusu ile beraber, Türk ekonomisi dış konjonktüre fazlasıyla açık bir hale gelmiştir. Bu durumun temel sonucu ise Türk ekonomisinin neoliberal ekonomi politikaları ile sıcak paraya bağımlı kalması olmuştur. Sıcak para gibi spekülative bir ekonomik kaynak, Türkiye ekonomisinin iktisadi dengelerini bozmuştur. Bununla beraber Türk ekonomisinde, yüksek enflasyon kronikleşmeye başlamış; ekonomide büyüme oranları istikrarsız seyretmiş ve bu büyümenin ardından gerçekleşen ekonomik daralmalar süreci, bir döngü haline gelmiştir (Pamuk, 2021, s. 275; Alkin, Alpay, 2020, s. 181).

1.1. 1994 Krizi

³ Fak Fun Fon: Turgut Özal tarafından başlatılan sosyal yardımlaşma fonudur. Merkez Bankası'na bağlı olan işbu fona diğer tüm fonlardan %10 oranında aktarım sağlanacak ve bu fonda birikecektir. Biriken sermaye ise sosyoekonomik olarak alt sınıfta bulunan insanlar için kullanılacaktır (Alkin, Alpay, 2020, s. 174-175).

Türk ekonomisi 1990'lı yıllar itibariyle, küresel sermaye hareketlerine tamamen açık bir hale gelmiştir. Dışarıdan sıcak paraya dayanan bu yapay büyüme süreci, yatırımların ve tasarrufların üretimde değil; farklı alanlarda birikmesine neden olmuş ve mali piyasalarda yaşanan güven sorunu ile, ekonomide kriz ortamı oluşmuştur. 1994 yılı itibariyle Türkiye ekonomisinde büyük bir cari açık aynı zamanda, makro ekonomik dengesizlikler görülmektedir. Bu durum orta ve uzun vadede sürdürülebilir olmadığından dolayı, 1994 yılının nisan ayında kriz patlak vermiştir (Alkin, Alpay, 2020, s. 185; Kepenek, Yentürk, 2001, s. 484).

1993 yılında Tansu Çiller Hükümeti, kamunun faiz yükünün yüksek olduğunu ve kısa dönemde bu faiz oranlarının düşürülmeye çalışılacağını kamuoyunu açıkladı. Bu noktada ise para arzı arttırılarak, ekonomik sisteme likidite enjekte edildi; lakin yüksek likidite ve aynı zamanda düşmesi beklenen faiz oranları ile beraber, döviz talebi yükselmeye başladı. Diğer yandan ise yüksek cari açık devalüasyon beklentilerini arttırdı bu durum ise döviz talebinin daha fazla yükselmesine neden oldu (Kepenek, Yentürk, 2001, s. 485). Ülke ekonomisinde bu kadar yüksek bir döviz talibi varken, aynı zamanda bir döviz kıtlığı da yaşanıyordu. Bunun nedeni ise dış ticaret açığının her geçen gün artması sonucunda ülkede döviz açığı büyümüş ve ekonomik dengeler bozulmuştu. Örneğin, 1980'li yıllarda yaklaşık 3 milyar dolar olan dış ticaret açığı, 1992 yılında 8 milyar dolara, 1993 yılında ise 14 milyar dolar seviyesine kadar yükselmiştir. Bu durum sonucunda ise ihracatın ithalatı karşılama oranı %52,1'e kadar düşmüştür. Böylece ülke tarihini en yüksek cari açığı verilmiştir (Alkin, Alpay, 2020, s. 186). Süreç içerisinde, toplumun bankalara olan güveni de kaybolmuş; bankalara hücum ederek mevduatlarını çekmeye başlamışlardır. Hükümet ise bu bankaya hücumu engelleyebilmek için, bütün mevduat sahiplerine devlet güvencesi vermiştir. Lakin bu güvence durumu ilerleyen yıllarda, bazı özel bankaların hortumlanmasına ve ortaya çıkan zararın halk tarafından üstlenilmesine neden olmuştur. 1994 krizi finansal kesimden başlayıp, reel kesime doğru ilerlemiş bir krizdir. Bu krizden çıkmak amacıyla hükümet, gevşek para politikalarıyla para arzını arttırmış ve talebi yükseltmeye çalışmıştır. Böylece krizin reel sektör üzerindeki etkisi olabildiğince azaltılmaya çalışılmıştır (Pamuk, 2021, s. 282). Ayrıca 1994 Krizi, 24 Ocak 1980 tarihinden sonra uygulanmaya başlanan neoliberal programın ilk krizidir (Savran, 2013, s. 258).

1.2. 2000 Krizi

1997 yılında Asya Finans Krizi'nin patlaması, 1998 yılında Rusya'nın çok ağır bir ekonomik krize girmesi ve 1999'da yaşanan Marmara Depremi, genel olarak hepsi Türk ekonomisini derinden etkilemiş; bunun sonucunda ise ülke ekonomisinde yoğun miktarda sermaye çıkışı yaşanmıştır (Öner, 2018, s. 410). Böylece 1999 senesinde, ülkenin kamu açıkları ve yüksek borç seviyesi o zamana kadar uygulanan iktisat politikalarının sürdürülemez olduğunu göstermiştir. 1999 senesinde Türk ekonomisi %6,1 oranında küçülmüş; enflasyon oranı ise %70'e ulaşmıştır. Tüm bunların sonucunda Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun (BDDK) kuruluşu için çalışmalar başlatılmış; ayrıca IMF'ye niyet mektubu gönderilerek, Türk ekonomisinin geleceği için belirli adımlar atılmıştır (Yurdakul, 2014, s. 897).

1999 senesinde uygulanmaya başlayan IMF programının ana hedefi ise diğer ülkelerdeki örneklerle benzer şekilde sıkı para politikaları doğrultusunda deflasyondur. Bununla beraber 2002 yılına kadar enflasyonu tek haneli rakama indirmek, sürdürülebilir kamu maliyesi oluşturmak, ekonomide kronikleşmiş etkinsizliğe son vermek ve sürdürülebilir bir kalkınma düzeni oluşturmak programın diğer amaçlarındandır. Bu programın görüldüğü üzere, klasik bir IMF istikrar programında pek bir farkı yoktur. Diğer IMF programlarındaki gibi kamu harcamaları kısılmış, vergiler arttırılmış, özelleştirilmelere ve yapısal reformlara hız verilmiştir.

Bu programı diğer IMF programlarından ayıran olgu ise kriz esnasında değil; kriz beklentisi olduğu anda uygulanmaya başlanmasıdır. Lakin işler istenen gibi gitmemiş ve Türkiye, 2000 yılının kasım ayında yeni bir kriz yaşamıştır (Hepaktan, Çınar, 2011, s. 160; İmamoğlu, Demircan, 2019, s. 139; Arı, Cergibozan, 2014, s. 40).

Ekonomik krizden dolayı çok sayıda banka batmış; banka sahipleri ve yöneticileri tutuklanmıştır. Bunun sonucunda ortaya çıkan büyük panik haliyle beraber, bankalar açık pozisyonlarını kapatabilmek amacıyla, piyasadan hızlı bir şekilde döviz toplamaya başlamışlardır. Bu durum ise spekülâtif sermayenin çıkışını hızlandırmıştır. Örneğin, krizin başlangıç döneminde Merkez Bankası'ndan 3 milyar dolar çekilmiş; Türk piyasasında TL sıkıntısının baş vermesi üzerine, bankalar arasında gecelik repo faizi yüzde 200'lere kadar yükselmiştir. Faizde oluşan yüksek oynaklık, Türk finansal sisteminde yoğun bir baskı ve gerginlik ortamı oluşturmuş; bunun sonucunda ise yabancı yatırımcı Türk piyasasını terk etmiştir. Örnek vermek gerekirse, 17 Kasım ile 1 Aralık gibi sadece 2 haftalık bir süreçte tam 5.5 milyar dolar piyasayı terk etmiştir (Taştemel, 2022, s. 30-31).

1.3. 2001 Krizi

Türk ekonomisinin yaşadığı bir diğer kriz ise 2001 Krizidir. Bu krizin tetikleyici noktası ise 19 Şubat tarihinde düzenlenen Milli Güvenlik Toplantısı esnasında dönemin Başbakanı Bülent Ecevit ile dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in arasında yaşanan anayasa kitapçığı polemikidir. Tartışmanın yaşandığı gün İstanbul'da G20 toplantısı yapılmaktaydı; ayrıca Başbakan Ecevit'in IMF başkan yardımcısı ile özel bir randevusu bulunmaktaydı. Özetlemek gerekirse, ülkenin dış krediler ve dış yatırımlar konusunda güvenli ülke portresi çizmediği açık bir şekilde ortaya çıkmıştı. Söz konusu tartışmadan sadece birkaç saat sonra İMKB %14 oranında düşüş gerçekleştirmişti. Aynı zamanda bankalar yoğun bir likidite talebi yaşamış; bunun üzerine gecelik repo faizi %4000'e fırlamıştır. Bunun sonucunda ise merkez bankasından 7.600.000.000 dolar sermaye çıkışı yaşanmıştır (Alkin, Alpay, 2020, s. 211-212).

Krizde politik faktör bir etken olsa da asıl etken ülkenin iktisadi durumudur. Şöyle ki, yukarıda da bahsedildiği üzere 1999 senesinde IMF ile Stand By⁴ anlaşması yapılmış; bu anlaşma sonucunda ise belirli bir miktar kazanım sağlanmıştır. Ancak süreç içerisinde fiyat artışı öngörülenden yukarıda seyretmiş, enerji fiyatları yükselmiş, yurtiçi talep hızla artmış ve TL çok değerlenmiştir. Bu durum ise doğal olarak dış ödeme açıklarına neden olmuştur. Tüm bu nedenlerden dolayı yukarıda da bahsedildiği üzere, 2000 yılının kasım ayında kriz yaşanmıştır. Kasım krizinden sonra Türk ekonomisi, belirli bir toparlanma eğilimi gösterse de gerek 1994 krizi gerekse 2000 krizi ve bunun yanında yaşanan yolsuzluk, banka hortumlama ve kurumsal eksikliklerden dolayı Türk bankacılık sistemi sürdürülemez bir noktaya ulaşmış; mali yapıları tamamen bozulmuştur. Bu noktada devlet yöneticileri arasında yaşanan tartışma Türk lirasından kaçış başlatmış ve 2001 Krizi ortaya çıkmıştır. Söz konusu kriz ile beraber Türk ekonomisi %9.5 oranında küçülmüştür (Hepaktan, Çınar, 2011, s. 160-161). Görüleceği üzere, devlet yetkilileri arasında yaşanan tartışma aslında basit bir kıvılcım rolü görmüştür.

Korkut Boratav ise 1994 Krizi, 2000 Krizi ve 2001 Krizlerinin nedenlerinin aynı olduğunu beyan etmektedir. Şöyle ki her üç krizin de temel nedeni, sermaye hareketlerinde yaşanan konjonktür daralmasıdır. Konjonktürün genişleme aşamasında yüksek finansal arbitraj

⁴ Stand By: IMF destekli mali istikrar programıdır. Ana amacı kriz yaşayan ülkeye maddi yardım yapılması ve buna bağlı olarak, ekonomik reçete uygulanmasıdır. Söz konusu ekonomik reçete ise neoliberal kemer sıkma politikalarıdır. Kamu harcamalarının düşürülmesi, vergilerin yükseltilmesi ve merkez bankasının para arzı kontrol etmesi ana hedeflerdir (Yücel, 2010, s. 40).

beklentisi ile giren döviz, ekonomik sistemde parasal genişlemeye ve talep artışlarına neden olmaktadır. Bu dönemde cari açık yükselir, bankacılık sisteminde ise riskler artmaya başlar. Söz konusu süreçte yaşanabilecek olası bir siyasal sorun, bu spekülative sermayenin aniden kaçışını sağlayabilecek bir konjonktür daralmasına neden olabilmektedir. Önce spekülative sermayenin, ardından da diğer sermaye türlerinin ekonomik sistemi terk etmesi ile başlayan ekonomik kriz gerek bankacılık sisteminde gerekse döviz kuru üstünde büyük şoklara neden olabilmektedir. Bu durum ise krizin büyüklüğünü ve etkisini arttırmaktadır (Boratav, 2005, s. 180).

2001 krizinden sonra, Dünya Bankası'nda görevli olan Kemal Derviş görevinden ayrılarak, Türkiye'ye gelmiş ve ekonomiden sorumlu devlet bakanı olarak; IMF ve Dünya Bankası'nın destekleriyle Güçlü Ekonomiye Geçiş Programını ilan etmiştir. Programın temel amaçları ise piyasaları istikrara kavuşturup güven krizini çözmek, eski sorunların tekrarlanmaması için çağdaş kurumsal dönüşümü sağlamak, ekonomiyi güçlendirecek yapısal reformları gerçekleştirmek, enflasyon ile mücadele etmek, sürdürülebilir bir büyüme yaratmak ve bölgeler arası gelir dağılımını düzeltmektir. Bu noktada bütçe yasasının değiştirilmesi, kamu bankaları üzerine kararname, kamu ihale yasası, kamulaştırma ve borçlanma gibi konular üzerine de çalışmalar yapılacağı belirtilmiştir. Programın bir diğer hedefi ise bağımsız merkez bankası projesidir (Turan, 2011, s. 77; Yurdakul, 2014, s. 898).

2001 senesinde uygulanmaya başlanan program, diğer IMF programlarında ve Washington Mutabakatı uygulamalarından teknik olarak farklılıklar içermekteydi. Şöyle ki program, diğer programlara nazaran salt serbest piyasayı hedeflemiyor; piyasanın kendi başına olumsuz sonuçlar yaratabileceğini bundan dolayı, belirli kurumlar aracılığıyla denetlenmesi gerektiğini kabul ediyordu. Piyasanın denetlenmesi için ise oluşturulacak kurumların özerk olması gerektiği beyan edilmiştir. Bundan dolayı programın, bazı yapısal reformlar ve yeni yasalar ile desteklenmesi gerekiyordu. Söz konusu destekler, yukarıda da sözü edilen programın ana amaçlarından birisiydi; lakin bu hukuki düzenlemelerin ne kadar başarılı olacağı anayasadan ziyade, siyasal iktidarın eylemlerine bağlıydı. İlerleyen süreçte, ekonomik krizin etkileri toplumsal muhalefeti etkilemiş ve koalisyon hükümeti halk nazarında bütün güvenini yitirmiş; bu durum sonucunda ise ülke erken seçime gitmiştir (Pamuk, 2021, s.286).

1.4. AK Parti Dönemi

Türk siyasal hayatı incelediği zaman, ekonomik krizler ve siyasal düzen arasında bir ilişki görülmektedir. Şöyle ki, ekonomik krizler var olan hükümeti indirip; yeni hükümetler kurulmasına yardımcı olmaktadır. Söz konusu süreç ise reform dinamiğinden kaynaklanıp, vatandaş, devlet ve ekonomi arasındaki ilişkiyi reforme etmektedir (Ekren, Asal, 2020, s. 383). 3 Kasım 2002'de yaşanan süreç de bu duruma bir örnektir.

AK Parti siyasal çizgi olarak, Necmettin Erbakan'ın Milli Görüş Hareketi'nden ayrılan, kendilerine yenilikçiler diye adlandıran bir grubun kurduğu bir partidir. Kısaca kendilerini muhafazakâr demokrat olarak adlandıran AK Parti, içlerinden çıktıkları Milli Görüş'ün batı karşıtı, devletin ekonomiye müdahil olduğu kalkınmacı iktisadi politikayı reddederek, politik ekonomide liberal kanat içerisinde konumlanmışlardır. Buna bağlı olarak AK Parti seçim bildirgesinde, IMF, Dünya Bankası ve Avrupa Birliği ile yakın ilişkiler kuracağını belirtmiş; ekonomide Kemal Derviş politikalarının devam edeceğini uluslararası kamuoyuna beyan etmiştir (Uğur, 2008, s. 5; Uzgel, Duru, 2009, s. 11-12; Erol, 2019, s. 3; Beriş, 2008, s. 41).

AK Parti iktidara geldikten sonra, Türk siyasi tarihinde daha önce hiçbir hükümetin yapmadığı kadar özel sektör yanlısı politikalar yapmıştır. Ekonomide İslamcı gelenekten gelen, Anadolu sermayesini temsil eden Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD) ile

işbirliği yapan AK Parti, aynı zamanda ideolojik olarak belirli ayrımlar yaşadığı Türk Sanayici ve İş İnsanları Derneği (TÜSİAD) ile de işbirliği kurmaya çaba sarf etmiş; bu noktada, zaman zaman çatışmalar yaşansa da tarihsel olarak iktidardaki sağ partileri destekleme eğilimine sahip olan ve geçmiş krizlerin yaşanmasından çekinen TÜSİAD ve iktidarını güçlü bir konuma taşımaya çalışan AK Parti, sık sık işbirliği yapmışlardır. Ancak belirtmek gerekir ki ideolojik ayrımlar neticesinde yer yer çok sert tartışmalar da yaşanmıştır (Pamuk, 2021, s. 287-292; Beriş, 2008, s. 41-42). Ancak her iki tarafında neoliberal sistemi savunması, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kurumların taraftarları olmaları gibi nedenlerden ötürü günün sonunda iş birliği yapabilmelerini sağlamıştır.

İktidara geldikten sonra Kemal Derviş'in Güçlü Ekonomiye Geçiş Planı'nı neredeyse eksiksiz bir şekilde kabul eden AK Parti, 2003 yılının ocak ayında Acil Eylem Planını kamuoyuna duyurdu. Söz konusu planda özelleştirme politikalarının nasıl yapılacağı, ne tür kurumlar aracılığıyla yapılacağı ve bunların idari ve hukuki boyutları, planda detaylı bir şekilde yer almış ve bütün ulusal ve uluslararası camiaya beyan edilmiştir. Ayrıca, 2004 senesinde süresi dolan IMF Stand By anlaşmalarının da süresi uzatılmıştır (Erol, 2019, s. 4; Uzgel, Duru, 2009, s. 465). Bu süreç, Kemal Derviş politikalarının, AK Parti iktidarında mutlak surette devam ettirildiğinin kanıtı niteliğindedir.

AK Parti'nin, IMF ile olan anlaşmayı uzatması ve bu anlaşma ile beraber, enflasyonu düşürme, Kemal Derviş'in Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı olarak anılan neoliberal ekonomi politikalarının uygulanması; bunlarla beraber, özelleştirme, deregülasyon gibi politikalarla devletin ekonomi alanındaki etkisini azaltılması, yanı sıra sosyal güvenlik ve sağlık sisteminde yapılan yeniliklerle beraber, özel sektörün rekabetini arttırmak ve emeği denetim altına almak için esnek çalışma sistemi ve sendikasılaştırma yoluyla, Türk ekonomik sistemi neoliberal sisteme tamamen entegre edilmeye çalışılmıştır (Altıok, 2007, s. 62). Bu entegrasyon sürecinde özellikle özelleştirmeler ve yabancı sermaye ön plana çıkmıştır.

Yukarıda bahsedildiği üzere Türkiye ekonomisine özelleştirme fikrini AK Parti getirmemiş; söz konusu özelleştirme fikri Türkiye'nin neoliberal sisteme entegrasyonun başlangıcı olan 24 Ocak Kararnamesi ve 12 Eylül Askeri Darbesi'nden bu yana bilinen bir fikirdir. Lakin yine yukarıda da bahsedildiği üzere AK Parti'ye kadar söz konusu bu fikir tam anlamıyla uygulanmamıştır. Bu duruma sayısal bir örnek vermek gerekirse, 1984-2017 yılları arasında yapılan özelleştirmelerden tam olarak 68,4 milyar dolar gelir elde edilmiştir. Ancak söz konusu özelleştirmelerin tarihine tam olarak odaklanıldığında görülmektedir ki, 1984-2003 yılları arasında yani AK Parti'nin iktidar olmadan önce yapılan özelleştirmelerden elde edilen gelir 8,2 milyar dolar, 2003-2017 yılları arasında yani AK Parti'nin ilk 14 yılında yapılan özelleştirmelerden elde edilen gelir tam olarak 60,2 milyar dolardır (Akçay, 2019, s.57). Örneğin 2004 yılından sonra özelleştirmelerden elde edilen gelir de büyük bir artış sağlanmış; aynı zamanda yabancı sermaye oranında da belirli bir yükseliş görülmüştür. Bu noktada yabancı sermaye ve özelleştirmeler arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. 2005 yılında Türkiye ekonomisine giren yabancı sermayenin %70'inden daha fazlası özelleştirme işlemleri ile alakalıdır. Bu noktada KİT'lerin yabancı sermayeyi çekmesi Avrupa Birliği, IMF ve uluslararası finans kapital tarafından Türkiye'nin yatırımcılar açısından bir cennet olarak adlandırılmasına neden olmuştur (Erol, 2019, s. 4). Özellikle 2002-2006 arası dönem incelendiğinde görülmektedir ki, gayet elverişli bir finansal yapı oluşmuştur. Buna bağlı olarak hem düşük enflasyon hem de düşük faiz oranı dönemi yaşanmıştır. Aynı dönemde Türk Borsası da yükseliş göstermiştir (Yurdakul, 2014, s. 898). Örneğin AK Parti'nin ilk hükümet döneminde milli gelir %7 oranında büyümüş; 2002 yılında %30 olan enflasyon oranı, 2005 senesinde %7,7'ye

düşmüş, bir sene sonra ise %9,7'ye yükselmiştir. Uygulanan mali disiplin politikaları sayesinde Türk lirası değer kazanmış ve 2002 yılında %78 olan kamu borcunun milli gelire oranı, 2007 senesinde %41 seviyesine düşmüştür (Uğur, 2008, s. 6).

AK Parti'nin ilk beş yılı hakkında verilen bu bilgilerin tam olarak karşılaştırabilmesi için dönemin uluslararası konjonktürünün de bilinmesi gerekmektedir. Söz konusu dönem içerisinde uluslararası ekonomi politik sistemde özellikle 1998-2007 yılları arasında bir durgunlaşma ve canlanma çevrimi yaşandığı görülmektedir. Durgunlaşma eğilimi 1998-2001 yılları arasında, canlanma eğilimi ise 2002-2007 yılları arasında gerçekleşmiştir. Söz konusu neredeyse on yıllık dönem içerisinde dünyada ortalama büyüme oranı %3,9, durgunlaşma döneminde %3,2, canlanma döneminde ise %4,3'tür. Türkiye'nin de yer aldığı petrol ihracatçısı olmayan yarı çevre olarak adlandırılacak devletlere bakıldığında ise on senelik ortalama büyüme oranı %4,3, durgunlaşma döneminde %2,6, canlanma döneminde ise %5,5'tir. Söz konusu çevrimin durgunluk ve canlanma evreleri uluslararası sermaye akımlarını da etkilemiştir. Uluslararası ekonomik sistemde merkezden çevreye sermaye akımı 2001 senesinde 169 milyar dolarken, 2007 senesinde 919 milyar dolara çıkmıştır. Türkiye ekonomisi de söz konusu çevrimle uyumludur. Şöyle ki 2003-2007 yılları arasında Türkiye ekonomisine giren yabancı sermaye tam 186 milyar dolardır. Söz konusu yüksek düzeyli yabancı sermayenin Türk ekonomisine yüksek bir büyüme avantajı sağladığı kesindir. Son tahlilde AK Parti, Türk ekonomisinin dip noktaya ulaştığı bir dönemde iktidara gelmiş ve söz konusu çevrimin canlanış aşamasına geçmesiyle beraber Türkiye ekonomisi krizden çıkmıştır (Uzgel, Duru, 2009, s. 464).

2. 2008 Ekonomik Krizi

Kapitalist üretim biçimi dünya ekonomisinde 1970'li yıllarda ağır bir kriz yaşadı. Aslında yaşanan durum o zamana kadar imkânsız olarak adlandırılan stagflasyondur. Stagflasyon iktisat literatüründe aynı anda enflasyon ve iktisadi durgunluk sorununun baş göstermesidir. Dönem içerisinde genel kanı, sorunun enflasyon olduğu yönünde olup; binaenaleyh, enflasyon sorununa neden olduğu iddia edilen Keynesyen ekonomi politikalarına son verilip, ekonomide reform yapılmasıydı. Bunun sonucunda monetarizm ve neoliberalizm gibi fikirler ortaya atılmış; süreç içerisinde ise devletin ekonomiyi regüle ettiği Keynesyen dönem kapanmış, yerine deregülasyon fikrinin trend olduğu neoliberal dönem başlamıştır. Dönemin Amerika Merkez Bankası (FED) Başkanı olan Paul Volcker söz konusu trendin getirisi olarak enflasyonu kontrol altına almak için, sıkı para politikaları uygulamış; bunun sonucunda ise üçüncü dünya ülkelerinde borç krizi yaşanmıştır. Küresel ekonomik sistemde yaşanan bu dönüşüm ile, üçüncü dünya ülkelerinin borçları yeniden yapılandırılmış ve neoliberal küreselleşme süreci başlamıştır (Foster, 2011, s. 15; Bernanke, 2022, s. 62-66). Neoliberal ekonomi ve küreselleşme politikalarına geçiş ile gerek ABD ekonomisinde gerekse diğer ülke ekonomilerinde ekonomik krizler yaşanmıştır.

1990'lı yılların ikinci yarısından sonra teknoloji ve internet sisteminin gelişmesiyle beraber, ekonomik sistemde Dot Com Balonu oluşmuştur. Söz konusu balonun 2000'li yılların başında patlaması ve ardından El Kaide'nin 11 Eylül 2001'de gerçekleştirdiği terör eylemi sonucunda Amerikan ekonomisi durgunluk yaşamış; bunun sonucunda dönemin FED Başkanı Alan Greenspan ekonomide talebi arttırıp durgunluğa son vermek amacıyla, gevşek para politikaları uygulamaya başlamış ve faiz oranları %6,5'ten %1 civarına kadar düşürülmüştür. Bunun sonucunda ABD ekonomisinde iktisadi bir canlanma dönemi yaşanmış; düşük faiz oranları neticesinde insanlar gayrimenkul piyasasına yönelmiştir. Binaenaleyh, konut fiyatları hızla yükselerek varlık balonları oluşturmuştur. Ayrıca gevşek para ve kredi politikaları, bankacılık sisteminde asimetrik enformasyon durumunun ortaya çıkmasına neden olmuş ve

ahlaki risk oluşturan uygulamalar yürütülmüştür. Ayrıca finansal mühendislik alanının gelişmesi ve menkul kıymetleştirme uygulamalarının ekonomik sistem içerisinde büyük bir alanı işgal etmesi, 1929 Ekonomik Buhranından sonra krizin tekrarlamaması için oluşturulan Glass-Steagall Kanununun ABD kongresinde yürürlükten kaldırılması, gölge bankacılık sistemi ve aynı zamanda, yetersiz regülasyonlar sonucunda ekonomik kriz ortamı oluşmuştur (Çelik, Çelebi, 2021, s. 1619; Balaam, Dillman, 2018, s. 264-265; Akbay, 2011, s. 5-6).

FED'in süreç içerisinde uyguladığı gevşek para politikaları sonucunda, finansal olarak kötü bir sicile sahip olan bireyler, yüksek miktarda ve riskli bir şekilde borçlanmaya başlamışlardır. Aynı dönemde konut fiyatlarının yükselmesi ve bireylerin konutun her zaman en iyi yatırım aracı olduğuna dair keskin inancı nedeniyle, ipotek karşılığı mortgage kredisi almak yaygın bir durum olmuştur. Bireyler, konutun iyi bir yatırım aracı olduğunu düşünmekte haksız sayılmazlardı; çünkü 1997-2006 yılları arası incelendiğinde konut fiyatlarının tam 12 trilyon dolar arttığı görülmektedir (Brenner, Pröbsting, 2023, s. 119-120; Shiller, 2023, s. 64). Bununla birlikte, yüksek riskli kredi (subprime) kullanan bireylerin borçlarını ödeyememe gibi durumları da düşünülmüş; bunun sonucunda ise CDO⁵ (Teminatlandırılmış Borç Yükümlülüğü) denilen sistem uygulanmaya başlamıştır. Böylece, kredilerdeki risk oranı dağıtılarak daha az kişinin sorun yaşayacağı iddia edilmiştir (Chang, 2017, s. 100). Ancak süreç istenen şekilde gerçekleşmemiş ve 21. Yüzyılın ilk ve en büyük küresel krizi yaşanmıştır.

Alan Greenspan'ın ekonomi politikaları, 2008 Küresel Krizi'nin nedenleri arasında sayılabilir. Greenspan'ın başlattığı gevşek para politikaları sonucunda, faiz oranları düşürülmüş; bireyler borçlandırılmıştır. Süreç içerisinde enflasyon oranlarının yükseleceği korkusuyla, 2005-2006 senelerinden itibaren FED sıkı para politikaları uygulamaya başlamış ve faiz oranları yükseltilmiştir. Bu durum ise ABD'nin bankacılık ve finans sistemini olumsuz etkilemiştir (Vieira, 2011, s. 222-223). Buna bağlı olarak kriz, ilk etkilerini 2006 senesinden itibaren göstermeye başlamıştır. 2006 senesinde ABD konut sektöründe başlayan sorunlar, ilerleyen zamanda finans sektörüne de sıçramış; 2006 yılının sonu 2007 yılının başlarından itibaren, bazı büyük şirketler iflas etmeye başlamışlardır (Taştemel, 2022, s. 32). 2007 senesinde subprime mortgage kredilerinin ödenmemesi üzerine, kriz tam olarak kendisini göstermiş ve yukarıda da bahsedildiği üzere, neoliberal küreselleşme olgusundan ötürü, hızlı bir şekilde dünyaya yayılmıştır. Subprime kredi olarak adlandırılan ve alt gelir grubuna verilen kredi türü, 2008 senesinde ABD'de tam 1,5 trilyon doları aşmıştır. Düşük faiz oranı, değişken faizli kredi sistemi ve aynı zamanda kredi kullanan bireylerin sicillerini incelemeyen konut kredisi dağıtan bankalar, dağıttıkları kredilerdeki var olan riski azaltabilmek amacıyla finansal türev araçları çıkartarak kazançlarını arttırmaya çalışmışlardır. CDO sistemi bu finansal türev araçlarından birisidir. Bankalar bu sistemi piyasaya sürerek kendilerine yeni kazançlar sağlamışlardır. 2008 Krizi'nin ana nedenlerinden birisi de söz konusu menkul kıymetleştirme sisteminin düzgün bir şekilde denetlenememesi, aynı zamanda derecelendirme kuruluşlarının yetersizlikleri ve bununla beraber, ekonomik sistemde regülasyon eksikliğidir (Engin, Göllüce, 2016, s. 30-31).

⁵ CDO: Türkçe açılımı teminatlandırılmış borç yükümlülüğü olan CDO, modern kapitalist finans sisteminde riskli dağıtma amacıyla oluşturulmuş bir finansal enstrümandır. Tarihsel kökeni 1980'li yıllara kadar uzanmaktadır. CDO sisteminde var olan borçlar bir araya getirilip, dilimlenerek yeniden paketlenir ve yatırımcıya satılır. Söz konusu CDO'lar düşük risk veya yüksek risk barındırıp ona göre isimlendirilir. Süreç içerisinde yatırımcıya satılan CDO'lar da başka yatırımcılara tekrardan satılmış buna ise sentetik CDO denmiştir. Görüldüğü gibi oldukça karmaşık bir sistem olup 2008 Krizi'nin de ana nedenlerinden birisi olmuştur (Roubini, Mihm 2017, s. 74-75).

2007 senesinin ağustos ayında kendine gösteren kriz, öncelikle likidite krizi olarak ortaya çıkmıştır. Kriz esnasında konut fiyatları daha fazla kötüleşmiş ipoteğe dayalı kredileri menkul kıymetleri kriz esnasında belirlenemediği için büyük bir belirsizlik ortamı başlamıştır. Bankacılık ve finans sistemindeki bozulma ile beraber Amerikan Merkez Bankası olan FED, sistemi toparlayabilmek amacıyla müdahale etmeye başlamıştır. Bu doğrultuda kriz esnasında en çok görülen uygulamalardan birisi olan gevşek para politikası uygulamaya başlamış ve faiz oranları düşürülmüştür. Ancak 2007 senesini sonlarından itibaren FED in uyguladığı gevşek para politikalarının krizle baş etmeyi yetmeyeceği ortaya çıkmıştır (Dumenil, Levy, 2011, s. 40). 2008 yazında Bear Sterns ve Lehman Brothers'ın iflas etmesiyle beraber, finansal sistemde büyük bir panik başlamıştır. Kriz esnasında yaşanan bir başka büyük panik ise Fannie Mae ve Freddie Mac kurumların iflas etmesidir. Sadece birinci kalite menkul kıymet toplayan Fannie Mae ve Freddie Mac emlak balonun başlamasıyla beraber riskli menkul kıymetleri de toplamışlar; aynı zamanda tehlikeli bankacılık işlemlerinde de bulunmuşlardır. Krizin patlamasıyla zor duruma düşen Bear Sterns, Fannie Mae ve Freddie Mac devlet tarafından kamulaştırılıp, kurtarılırken; Lehman Brothers kurtarılmamış ve iflas etmesine izin verilmiştir. Bu durum ise toplumdaki güven duygusunun tamamen ortadan kalkmasına ve paniğin daha da büyümesine neden olmuştur. ABD'nin diğer yatırım bankaları olan Merrill Lynch, Goldman Sachs ve Morgan Stanley ise bağımsız yatırım bankası statüsünden sahip olmuşlardır. Bunun sonucunda ise başta ABD olmak üzere dünyanın pek çok ülkesinde banka kurtarma operasyonları başlamıştır (Lapavitsas, 2009, s. 36-37).

Süreç içerisinde ABD krizden çıkabilmek amacıyla, gevşek para politikaları uygulayarak talebi canlandırmaya çalışmış; ancak likidite krizi nedeniyle bu politika başarıya ulaşamamıştır. Bundan dolayı FED diğer yöntemleri denemeye başlamıştır. Başta bankalar olmak üzere piyasaya likidite sağlamış, belirli varlıkları kamulaştırarak kurtarmaya çalışmış ve miktaral genişleme (para basma) politikasını uygulamıştır. Bunlar dışında maliye politikaları da ön plana çıkmıştır. Örneğin George Bush döneminde Ekonomi Canlandırma Yasası kongreden geçirilmiştir. 168 milyar dolar büyüklüğünde olan paketin amacı ise dolaysız vergileri azaltmak, mal fiyatlarını düşürmek ve bireylerin gelirlerini arttırmaktır. İlerleyen süreçte söz konusu programın etkisiz kalması nedeniyle, Sorunlu Varlıkları Kurtarma Programı adlı yeni ekonomi politikası uygulanmaya başlanmıştır. 700 milyar büyüklüğündeki bu paketin amacı ise piyasadaki toksik varlıkların devlet tarafından satın alınması ve bunun karşılığında ise bankalara hisse başına borç verilerek, kredi limiti açılmasıdır. İlerleyen süreçte Barack Obama'nın başkan olmasıyla beraber, Amerika Kurtarma ve Yeniden Vergi Yasası kongreden geçmiştir. 831 milyar büyüklüğünde olan bu paket, vergi teşviklerini, vergi indirimlerini, altyapı, sağlık ve eğitim gibi alanlara yapılan kamu harcamalarıyla krizden çıkmayı hedeflemiştir (Çelik, Çelebi, 2021, s. 1621-1622).

3. 2008 Krizi'nin Türkiye'ye Etkileri

2007 yılında başlayıp 2008 yılında banka iflaslarıyla kendisini gösteren kriz, neoliberal küreselleşme olgusunda ötürü, adeta bir tsunami gibi kısa sürede dünya piyasalarına yayılmış; birçok devlet ekonomik sorunlar yaşamaya başlamıştır. Bu ülkelerden birisi de Türkiye Cumhuriyeti'dir. Ekonomik kriz yaşandığı esnada AK Parti'nin Genel Başkanı ve başbakan olan Recep Tayyip Erdoğan, krizin Türk ekonomisini teğet geçtiğini ve buna bağlı olarak fazla etkilenmediğini söylemiştir (Savran, 2013, s. 271). Buna bağlı olarak makalenin bu bölümünde, krizin Türk ekonomisine etkilerini incelenerek; Türk ekonomisi ve AK Parti iktidarının ekonomi politikalarını yorumlanmaya çalışılacaktır.

Küresel kriz Türk ekonomisini durgunlaşma eğilimi içerisindeyken etkilemeye başlamıştır. Gerek 1994 Krizi, gerek 2000 Krizi, gerekse 2001 Krizi'nin etkileri henüz unutulmamış olduğundan ötürü 2008 Krizi'nin ilk etkisi oldukça güçlü olmuştur (Pamuk, 2021 s. 290). Küresel krizin Avrupa Birliği ülkelerini sert bir şekilde vurması ve söz konusu ülkelerin Türkiye'nin en çok ticaret yaptığı devletler olmasından dolayı, Türkiye'nin ihracat oranı düşmüş; 2001 Krizi'nden bu yana yükselen Türk ekonomisini kötü etkilemiş ve söz konusu süreçte ekonomi küçülmüştür (Akın, 2020, s. 226-227). Ancak ABD'de krizin ana nedenlerinden olan Mortgage, Subprime kredi sistemi ve CDO sisteminin Türkiye'de bulunmaması, krizin ABD'yi etkilediği şekilde Türkiye'yi etkilemesini engellemiş; söz konusu krizin yaşandığı süreçte ABD'de yaşanan banka iflasları Türkiye'de yaşanmamıştır (Işık, Duman, 2012, s. 89). Şöyle ki, Türkiye Cumhuriyeti 2008 Krizi'ne neden olan zararlı tahvillere yatırım yapmamıştır. Söz konusu zararlı tahvillere yatırım yapan Avrupa Birliği ülkeleri, ABD'nin yaşadığı sorunları benzerlerini yaşarken; Türkiye, krizi daha çok reel sektör üzerinden yaşamıştır. Ayrıca Türkiye'de bankacılık iflaslarının olmamasının temel nedenlerinden bir tanesi de 2001 Krizi'nden sonra uygulanmaya başlayan Kemal Derviş politikalarıdır. Yukarıda bahsedildiği üzere, Kemal Derviş'in Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı doğrultusunda Türk bankacılık sektöründe büyük reformlar gerçekleştirilmiş; örneğin bankaların yabancı piyasalardan yüksek miktarda tahvil alması engellenmiş ve kredi sermaye oranı uygulaması getirilmiştir. Bunlar sayesinde de bankacılık sektörü krize karşı dayanıklı duruma gelmiş; Türkiye, krizi finans sektörü üzerinden değil, reel sektör üzerinden yaşamıştır (İmamoğlu, Demircan, 2019, s. 144; Kesebir, 2018, s. 534).

Uzgel ve Duru'dan (2009, s. 464), yapılan alıntıda da bahsedildiği üzere dünya ekonomisi 2002-2007 yılları arasında bir genişleme trendi yaşamış; buna bağlı olarak uluslararası çapta sermaye akımları yükselmiştir. Ancak her ekonomik krizin temel sonuçlarından olan uluslararası sermaye akımlarının düşmesi olgusu, 2008 Krizi döneminde de yaşanmıştır. Gerek uluslararası sermaye akımlarının düşmesi gerekse Avrupa Birliği ülkelerinin krizden ağır etkilenmesi Türkiye gibi gelişmekte olan, yabancı sermayeye bağımlı olan bir ekonominin reel sektörünü sarsmıştır. Söz konusu durum detaylı bir şekilde incelendiğinde, krizin Türkiye'yi dört ana koldan sarmış olduğunu görülmektedir. Şöyle ki, ilk konu kredi meselesidir. Türkiye'deki bankalar ve şirketler zararlı tahvillere yatırım yapmasalar da söz konusu tahvillere barındıran veyahut kriz nedeniyle, bilançoları zarar görmüş olan yabancı bankalardan krediler kullanmışlardır. Kriz sonucunda söz konusu kredi sistemi zarar görmüş ve uluslararası kredi daralması yaşanmış; bunun sonucunda ise Türkiye'de şirketler ve bankalar küçülmüştür. İkinci konu ise yukarıda da bahsedilen bir olgu olan, Türkiye'nin gelişmekte olan ekonomi olması ve ekonomisinin yabancı sermayeye bağımlı olmasıdır. Krizle beraber Türkiye'ye akacak fonlar azalmaya başlamış; bu durum ise döviz arzının düşmesine ve süreç içerisinde döviz likiditesi sorununa neden olmuştur. Buna bağlı olarak Türk lirasının değerinde düşüş meydana gelmiştir. Üçüncü faktör dış ticarettir. Finansal piyasalarda başlayan krizin reel sektöre sıçraması ve özellikle Türkiye'nin en çok ticaret yaptığı bölge olan Avrupa'nın krizden çok derin etkilenmesi, Türkiye'nin ihracat hacminin daralmasına neden olmuştur. Dördüncü faktör ise her kriz döneminde ortaya çıkan risk ve belirsizlik olgusudur. Yükselen risk ve belirsizlik olgusu, piyasadaki tüketici davranışlarını olumsuz etkilemiş; bu durum ise özel yatırım harcamaları ve dayanıklı tüketime olan talebin daralmasına neden olmuştur (Hepaktan, Çınar, 2011, s. 162-163). Söz konusu durum ise eksik talep olgusuna ve krizin daha da derinleşmesine neden olmuştur. Ayrıca kriz döneminde yaşanan risk ve belirsizlik olgusuna, dönemin Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Başkan Yardımcısı Mehmet Yörükoğlu da değinmiştir.

“Artan belirsizlik ortamında risk algulamalarının bozulmasının ve güven kaybının etkisiyle kredi piyasasında kaynak akışının durması, gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ayrımı olmaksızın, iktisadi faaliyetlerde keskin bir yavaşlama yaşanmasına neden olmaktadır. Özellikle Ekim ayında finans piyasalarındaki dalgalanmanın boyutunun büyümesi hem borçlanma imkânlarını sınırlamış hem de borçlanma maliyetlerinin artmasına neden olmuştur. Krizin reel kesim üzerindeki etkileri 2008 yılının son çeyreğinde belirgin bir şekilde hissedilmeye başlamıştır. Tüketici ve reel kesim güven endekslerinde süregelen olumsuz seyir ve düşük kapasite kullanım oranları göz önüne alındığında dünyada iktisadi faaliyetlerdeki gerilemenin önümüzdeki dönem içerisinde de süreceği düşünülmektedir” (Yörükoğlu, 2009, s.1 akt Işık, Duman, 2012, s. 89).

Türkiye ekonomisinde yaşanan söz konusu sorunlar istihdamda azalmaya ve süreç içerisinde işsizlikte artışa neden olmuştur. Türk ekonomisinde senelerdir devam eden yapısal sorunlar ve buna ek olarak, ekonomik krizin yarattığı belirsizlik ve risk olgusu yeni iş olanaklarının oluşmasının önünde engel oluşturmuş ve buna bağlı olarak, hali hazırda yüksek olan işsizlik oranı daha da yükselmiştir (Sönmez, 2010, s. 50). Örneğin, Brezilya’da Türkiye gibi 2008 Krizi’nden derinden etkilenmiş bir ülkedir. Ancak işsizlik oranı Türkiye’den daha düşük olduğundan dolayı, krizden daha kolay çıkmıştır (Kesebir, 2018, s. 534). Bu örnek ayrıca, krizden önce ve kriz esnasında istihdam politikalarının da krize olumlu veya olumsuz etkiler yapabildiğini göstermektedir.

Finansal krizin ilk etkilerini gösterdiği 2006 yılından itibaren, Türkiye’de döviz kurunda dalgalanmalar meydana gelmiştir. Bunun nedeni ise küresel ekonomide yaşanan dengesizlikler, petrol ve emtia fiyatlarında görülen artış ve krize neden olan spekülasyonlardır. 2006 yılında dalgalanmalarla Türk ekonomisini etkileyen kriz, 2008 ve 2009 yıllarında ciddi ekonomik daralmalara neden olmuştur (Arı, Cergibozan, 2014, s. 43). Reel göstergeler ile bu durum şöyle açıklanmaktadır: 2007 yılında Türkiye’nin büyüme oranı %5.03, işsizlik oranı ise %8.83’tür. 2008 yılında krizin tüm dünyaya yayılmasıyla beraber Türkiye’nin büyüme oranı, %0.85, işsizlik oranı ise %9.70’tir. 2009 yılına gelindiğinde ise kriz Türkiye ekonomisini tamamen etkisi altına almış ve büyüme oranı %-4.70; işsizlik oranı ise %12.55 olarak hesaplanmıştır (Ekren, Asal, 2020, s. 378-384). Ayrıca finansal kriz esnasında ülkenin dış ticaret açığı da yükselmiştir. 2000 senesinde 82.3 milyar dolar olan dış ticaret açığı, 2000 ve 2001’de yaşanan krizlerden ötürü 72.7 milyar dolara gerilmiş; AK Parti iktidarında finansal krizle beraber, 333.991 milyar dolara yükselmiştir (Altunöz, 2013, s. 274).

AK Parti, iktidara geldiğinden beri düzenli bir şekilde gerçekleştirdiği özelleştirme politikaları ve yabancı sermaye isteği de krizin Türkiye’yi kötü etkilemesine neden olmuştur. Dışarıdan yabancı sermayeyi ülkeye çekerek hem Türk lirası’nın değerlenmesini sağlamak hem de ithalatı arttırmak ayrıca, KİT’leri hızlı bir şekilde özelleştirilerek değerinin çok altında satılması, kriz esnasında Türkiye ekonomisinin kötü etkilenmesine neden olmuştur. Buna ek olarak, merkez bankasının yüksek faiz politikasının özel sektörü dışarıdan düşük faizle borç almaya itmiştir. Son tahlilde, Türkiye 2008 Krizi’nden en çok etkilenen ülkelerden birisi olmuştur. Türkiye’deki bankaların toksik varlıklara yatırım yapmaması krizin Türkiye’de finansal krize dönüşmesini engellemiş; lakin yukarıda da anlatıldığı üzere, gerçekleştirilen diğer politikalar krizin Türkiye’de reel sektör krizi olmasına neden olmuştur (Kazgan, 2012, s. 11-12).

AK Parti iktidarının incelendiği bölümde de bahsedildiği üzere, 2001 Finansal Krizi’nden sonra uluslararası genişleme döneminde Türkiye, yabancı sermaye ve ucuz kredi sayesinde

finansal genişleme süreci yaşamıştır. Söz konusu süreçte yüksek faiz oranları sayesinde Türkiye'ye gelen sıcak para ve hükümetin ana ekonomi politikalarından olan özelleştirme uygulamaları ile, Türk ekonomisi büyümüş; ancak söz konusu süreçte ülkenin dış borcu da artmıştır. Örnek vermek gerekirse, 2003 senesinde 129,6 milyar dolar olan dış borç, 2008 senesinde 284,4 milyar dolara yükselmiştir. Süreç içerisinde yaşanan yüksek borçlanmanın ana kaynağı ise özel sektör borçlanmasıdır (Yeldan, 2009, s. 17).

Finansal kriz esnasında AK Parti Hükümeti, ABD örneğinde de verildiği gibi ekonomik krizden çıkmak amacıyla, belirli ekonomik paketleri devreye sürmüştür. Öncelikle krizle beraber piyasada oluşan güven sorunu ve eksik talep olgusunu ortadan kaldırmak amacıyla, belirli para ve maliye politikaları uygulamıştır. Maliye politikalarından örnek verilirse: özel sektör yatırımlarını teşvik etmek amacıyla, sigorta ödemeleri yapılmış; bu doğrultuda yeni iş alanları oluşturulmaya çalışılmıştır. Bunun dışında, kamu harcamalarını arttırmaya yönelik belirli hamleler yapılmış ve sosyal altyapı çalışmaları yapılmıştır. Ayrıca piyasayı canlandırmak amacıyla, vergi indirim politikası da uygulanmış; böylece talep canlandırılmaya çalışılmıştır (Göze Kaya, Durgun Kaygısız, 2015, s.181). Kriz esnasında uygulanan para politikası incelendiğinde ise yaşanan küresel dengesizlikten dolayı döviz kuru istikrarsızlaşmış; enflasyon beklentisi yükselmiştir. Bundan dolayı Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, krizin başlangıç döneminde sıkı para politikaları uygulamıştır. Ancak söz konusu politika başarısız olmuş; sıkı para politikasına rağmen enflasyon beklenenden yüksek gerçekleşmiştir (Öner, 2018, s. 411). Ancak krizin ağırlaşmasıyla beraber yaşanan talep daralmasını durdurabilmek amacıyla, politika değişikliğine gidilmiş ve bu doğrultuda gevşek para politikaları uygulanmıştır. Söz konusu süreçte, 2008 yılının kasım ve aralık aylarında yapılan 175 baz puanlık faiz indirimi, 2009 senesinde artarak devam etmiş; sene sonunda toplam yapılan faiz indirimi 850 baz puan olarak gerçekleşmiştir (Serel, Bayır, 2013, s. 63).

Sonuç

Çalışmada 2008 Küresel Krizi ve Türkiye ekonomisine etkileri incelenmiş ve neoliberal küresel kapitalizmin Türk ekonomisine etkileri araştırılmıştır. Çalışmada kullanılan bütün makale ve kitaplar kaynakçada verilmiştir. Söz konusu objektif, bilimsel ve yansız kaynaklar üzerinden, Türkiye ekonomisinin yaşadığı dönüşüm ve krizler incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmada ilk olarak neoliberal küresel kapitalizmin ana özellikleri açıklanmış ve buna bağlı olarak küresel ekonomik sisteme yayılması ve Türkiye'de etkinliğini artırma serüveni anlatılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın araştırma sorusu olan, "Washington Mutabakatı ile somutlaşan neoliberal küresel kapitalizmin Türkiye ekonomisine etkileri nelerdir?" sorusuna cevap aranmıştır.

İlk olarak, Washington Mutabakatı sonucunda somutlaşan neoliberal küresel kapitalizmin, sıklıkla finansal krizlere neden olduğu söylenebilir. Neoliberalizm ile beraber hem dünyada hem de Türkiye'de reel sektör ile finansal sektör arasında fark açılmış; bu durum ise ekonomik sistemde spekülasyon olgusunun yükselmesine neden olmuştur. 2008 Küresel Krizi ile somutlaşan spekülasyon sorunu sonucunda, neoliberalizmin deregülasyon politikasının tartışılmaya açılması gerekmektedir. Bu noktada 21. Yüzyıla uygun, siyasetçilerin, iş insanlarının, akademisyenlerin ve sendikal grupların bir araya geldiği yeni nesil katılımcı yapıların oluşturulması ve ekonomik regülasyon tartışmalarının yapılması faydalı olabilir. Örneğin G20 toplantıları söz konusu yapıya uygun olup; işlevleri artırılabilir. Böylece hem ekonomik konularda hem de politik konularda küresel uyum da artırılabilir.

Çalışmaya bağlı olarak Türkiye ekonomisi değerlendirildiğinde, ilk olarak finansal ve hukuki alt yapının neoliberal küresel kapitalizme uygun olmadan, ülkenin hızlı bir şekilde söz konusu yeni sisteme girdiği görülmektedir. Bu durum sonucunda ise küresel ekonomik sistemde diğer gelişmekte olan ülkelerde de görülen nepotizm, yolsuzluklar ve enflasyon gibi sorunlar sıklıkla görülmüştür. Örneğin neoliberal finansallaşma olgusundan ötürü kredi kartı sistemi yaygınlaşmış; buna bağlı olarak hayali sermaye üzerinden ekonomide talep artmış; bu durum sonucunda ise Türkiye’de enflasyon, kronik bir durum haline gelmiştir. Söz konusu kronik enflasyonun bir diğer nedeni ise neoliberalizm ile beraber Türk ekonomisinde yaşanan sanayisizleşme sürecidir. Özellikle AK Parti iktidarıyla beraber, Türk ekonomisi yol, köprü, inşaat ve özelleştirmelere bağımlı hale gelmiş; ekonomide katma değer üretmek yerine hızlı sıcak parayı ekonomik sisteme çekebilecek sektörler desteklenmiştir. Bu durum sonucunda ise söz konusu sıcak para olgusu Türk ekonomisini spekülasyona açık bir hale getirmiş ve ekonomi kırılgan bir hale bürünmüştür. Özellikle neoliberal küresel kapitalizm ile beraber, yabancı sermayeye dayalı büyüme stratejisi, ülke ekonomisinde belirli dönemler içerisinde kısa vadeli büyümeye neden olsa da genel olarak, ülke ekonomisinde kalkınmaya neden olmamaktadır. Bu durum ise ülke ekonomisinde belirli yapısal sorunlara neden olmaktadır.

Türk ekonomisinin spekülasyona açık olmasının bir diğer nedeni ise ülkenin siyasi durumudur. Şöyle ki ülkenin siyasi durumu stabil olmadığından ötürü özellikle yabancı yatırımcı noktasında belirli problemler yaşamaktadır. Stabil bir ortam arayan yabancı sermaye, Türkiye gibi belirsizliğin yüksek olduğu ülkelere yatırım yapma konusunda çekimser davranmaktadır. Ayrıca merkez bankası gibi kurumların tarihsel olarak siyasetçiler tarafından popülist bir şekilde yönetilmesi de ülkede finansal istikrarın sağlanmasının önünde bir engel oluşturmaktadır. Son tahlilde ülkede yaşanan ekonomik krizlerde neoliberalizmin etkisi açık bir şekilde görülmektedir. Ancak bu duruma ek olarak ülkenin siyasi ve hukuki yapısı da söz konusu krizleri tetiklemektedir.

Yukarıda, çalışmaya bağlı olarak Türkiye ekonomisinin belirli bir bölümü incelenmeye çalışılmış ve belirli veriler elde edilmiştir. Söz konusu veriler ışığında Türkiye ekonomisinin geleceği için, ekonomi politik arenada reformasyon tartışmaları faydalı olabilir. Şöyle ki neoliberal küresel kapitalizm hem dünyada hem de Türkiye’de belirli zamanlar içerisinde ekonomik büyümeye yol açsa da aynı zamanda spekülasyonlara, krizlere ve gelir adaletsizliğine de yol açmıştır. Bundan dolayı 21. Yüzyıla uygun yeni nesil karma ekonomi tartışmalarının açılması faydalı olabilir. Ayrıca Covid 19 Pandemisi döneminde de görüldüğü üzere devletin ekonomik, siyasi ve sosyal yaşamdaki varlığı önem arz etmektedir. Ayrıca yüksek gelir adaletsizliği toplumsal gerilimlere de neden olabilmektedir. Bundan dolayı servet vergisi ve artan oranlı vergi sisteminin tartışılması ve vergi sisteminde yapılacak reformasyonlar toplumsal gerilimleri engelleyip, sürdürülebilir bir siyasi sistem oluşturulmasını sağlayabilir. Ek olarak, yabancı sermaye, faiz arbitrajı, yol, köprü ve inşaatla dayalı kısa vadeli, spekülatif ve kırılgan bir büyüme stratejisi yerine, ağır sanayi ve yüksek teknolojiye dayalı, tarım sektörünün desteklediği ve devletin regüle ettiği bir ekonomik sistem, ülkenin kalkınmasına fayda sağlayabilir. Ayrıca Türkiye siyasetinde, kurumsal yapıya dönük belirli reform tartışmaları da ülke ekonomisi açısından faydalı olabilir. Siyasi sistemde kurumların özerk, liyakatli ve fonksiyonel olması, popülist politikalarından kaçınılması ve tüm bunları sağlayacak hukuki düzenlemeler, ülke ekonomisine kazanç sağlayıp, sürdürülebilir bir ekonomik ve siyasi yapı oluşmasını sağlayabilir.

Kaynakça

- Akbay, O. S. (2011). Küresel finansal krizin kökenleri üzerine bir değerlendirme. *Sosyal Bilimler Metinleri*, 2011(2), 1-13.
- Akçay, Ü. (2019). *Türkiye 'de neoliberal popülizm, otoriterleşme ve kriz*. Toplum ve Bilim, 147, 46-70.
- Akın, F. (2020). Kapitalizmin ekonomik krizleri. *Akademik Hassasiyetler*, 7(13), 219-240.
- Alpay, Y., & Alkin, E. (2020). *Olaylarla Türkiye ekonomisi: yirminci yüzyıl türkiye ekonomi tarihi*. Hümanist Kitap.
- Altıok, M. (2007). Neoliberal yapısal uyum sürecinde son evre: AK Parti hükümeti. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 1(1), 57-72.
- Altunöz, U. (2013). *Finansal krizler, erken uyarı sistemleri ve 2008 krizi için TR-ABD örneği*. Beta.
- Arı, A., & Cergibozan, R. (2014). The recent history of financial crises in Turkey. *JETAS*, 2(1), 31-46.
- Balaam, D. N.; Dillman, B. (2018). *Uluslararası ekonomi politişe giriş*. Ankara: Adres Yayınları.
- Beriş, H. E. (2008). Türkiye'de 1980 sonrası devlet sermaye ilişkileri ve "parçalı burjuvazi" nin oluşumu. *Ekonomik yaklaşım* 19 (69), 33-45.
- Bernanke, B. S. (2022). *21. yüzyılda para politikaları*. Scala Yayıncılık.
- Boratav, K. (2005). *Türkiye iktisat tarihi: 1908-2002* (9. baskı). İmge.
- Brenner, R., & Probsting, M. (2023). *Marksist kriz teorisi ve kredi krizi*. Yordam Kitap.
- Chang, H. J. (2014). *Ekonomi rehberi: ekonomi hakkında size söylenenler ve söylenmeyenler*. Mihriban Doğan (çev.), 1. Say Yayınları.
- Çelik, Ş. Ç., & Çelebi, A. K. (2021). 2008 küresel finansal krizine yönelik uygulanan maliye politikaları: seçili ülke örnekleri. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(4), 1617-1646. <https://doi.org/10.21547/jss.900964>
- Dumenil, G., & Levy, D. (2011). *The crisis of neoliberalism*. Harvard University Press.
- Ekren, N., & Asal, U. Y. (2020). Kriz ve sonrası dönemlerde ekonomilerin/piyasaların işlerliği ile hükümet destekleri/devlet yardımları uygulamaları ilişkisi: ekonomi politişin yeni normali. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(Temmuz 2020 (Özel Ek)), 370-393.
- Engin, C., & Göllüce, E. (2016). 2008 küresel finans krizi ve Türkiye üzerine yansımaları. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 27-40.
- Erol, M. E. (2019). State and labour under Ak Party rule in Turkey: an appraisal. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 21(6), 663-677.
- Foster, J. B. (2011). *Tekelci finans sermayesi*. Tanıttıran, H.(der.) (çev. Barış Baysal-Onur Gayretli-Selim Sezer). Kalkedon Yayınları.
- Gerbaudo, P. (2022). *Büyük geri tepme popülizm ve pandemi sonrası politika*. Ayrıntı Yayınları.

- Göze Kaya, D., & Durgun Kaygısız, A. (2015). 2008 küresel krizi ve sonrasında Türkiye’de uygulanan maliye politikaları genel bir bakış. *Uluslararası Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi*, 11(26), 171-194. <https://doi.org/10.17130/ijmeb.2015.11.26.917>
- Harvey, D. (2021). *Neoliberalizm kısa tarihi*. Sel Yayıncılık.
- Hepaktan, C. E., & Çınar, S. (2011). Mali krizler ve son mali krizin (2008) reel sektöre etkileri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (30), 155-168.
- Işık, N., & Duman, E. (2012). 1929 ekonomik buhranı ve 2008 küresel krizi’nin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 73-101.
- İmamoğlu, Ö., & Demircan, G. (2019) 2008 krizinin Türkiye’ye etkileri. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler-4*, 135.
- Kazgan, G. (2012). 2008 küresel krizi: nedenleri, etik ilkeleri ve iktisat eğitimi (No. 2012/98). Discussion Paper.
- Kepenek, Y., & Yentürk, N. (2001). *Türkiye ekonomisi* (Turkish economy). Remzi Kitabevi.
- Kesebir, M. (2018). 2008 küresel finansal kriz ve bu krizin Türkiye’deki ekonomik göstergelere etkisi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(4), 531-538.
- Kurmuş, O. (2010). Türkiye’de neoliberalizm. *Mülkiye Dergisi*, 34(268), 9-41.
- Lapavitsas, C. (2009). *Finansallaşma ve kapitalizmin krizi*. Çev. Tuncel Öncel. Yordam Kitap.
- Öner, S. (2018). 2008 küresel krizi sonrası dönem Türkiye Cumhuriyeti merkez bankası para politikası uygulamaları. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(12), 409-416.
- Pamuk, Ş. (2021). *Türkiye'nin 200 yıllık iktisadi tarihi: büyüme, kurumlar ve bölüşüm*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Rodrik, D. (1990). Premature liberalization, incomplete stabilization: the Ozal decade in Turkey. *National Bureau Of Economic Research Working Paper*, 3300, 1-45.
- Roubini, N; Mihm, S. (2017). *Kriz ekonomisi dünya ekonomisinin çöküşü ve geleceği*. Pegasus Yayıncılık.
- Savran, S. (2013). *Üçüncü büyük depresyon: Kapitalizmin alacakaranlığı*. Yordam Kitap.
- Serel, A., & Bayır, M. (2013). 2008 finansal krizinde para politikası uygulamaları: Türkiye örneği. *Journal of Management and Economics Research*, 11(19), 59-80.
- Shiller, R. J. (2023). *İrrasyonel coşku*. Nova Kitap.
- Sönmez, M. (2010). *Teğetin yıkımı*. Yordam Kitap.
- Taştemel, G. (2000). 2000-2001-2008 krizleri ile pandemi sürecindeki ekonomik verilerin karşılaştırılması. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 17(2), 27-45.
- Turan, Z. (2011). Dünyadaki ve Türkiye’deki krizlerin ortaya çıkış nedenleri ve ekonomik kalkınmaya etkisi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 56-80.
- Uğur, M. (2008). Turkish economic policy under akp government: an assessment. *Biblioteca della Libertà*, 43(191), 1-15.

- Uzgel, İ., & Duru, B. (2009). *Ak Parti kitabı: bir dönüşümün bilançosu*. Phoenix Yayınevi.
- Vieira, F. V. (2011). The new international financial crisis: causes, consequences and perspectives. *Brazilian Journal of Political Economy*, 31, 217-237.
- Williamson, J. (2004). The strange history of the washington consensus. *Journal of Post Keynesian Economics*, 27(2), 195-206.
- Yeldan, A. E. (2009). Kapitalizmin yeniden finansallaşması ve 2007/2008 krizi: Türkiye krizinin neresinde?. *Çalışma ve Toplum*, 1(20), 11-28.
- Yurdakul, F. (2014). Factors that trigger financial crises: the case of Turkey. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 109, 896-901.
- Yücel, M. (2010). Türkiye IMF ilişkilerinde yeni dönem: Yola IMF'siz devam etmek ve mali kurala sıkı sıkıya sarılmak (mümkün mü?). *Vergi Raporu*, 130, 19-51.

Extended Abstract

The Keynesian economic order, which emerged with the Bretton Woods System after the Second World War, collapsed as a result of its failure to respond to the economic crisis in the 1970s. As a result, neoliberal theory, put forward by names such as Milton Friedman of the Chicago School and liberal economist Friedrich Hayek, was represented in practical politics by Margaret Thatcher and Ronald Reagan. Neoliberal global capitalism, embodied as a result of the Washington Consensus, has also been tried to be exported to the whole world. With neoliberal economic theory becoming the hegemonic policy in the global economic system, the period of deregulation, privatization, and free movement of capital in the international system began; however, the Bretton Woods System came to an end and the fixed exchange rate system was replaced by the free exchange rate system. This process also led to the beginning of a new era in the history of the economy, in which money was not adjusted according to gold or silver, but was completely free. This new period is also a period of certain transformations in the economic system along with technological progress. This transformation, called financialization, is the increase in the weight of the financial sector in the economic system.

If we examine Turkey in the context of neoliberal transformation, the Decree of January 24, 1980 is a turning point. The September 12 Military Coup was carried out in order to ensure the stable political order necessary for the neoliberal economic policies that were intended to be implemented with the January 24 Decree. Thus, the process of neoliberalization began in Turkey. The coming to power of the Motherland Party (ANAP) in 1983 accelerated this process. Turgut Özal, the leader of the party, which has adopted neoliberal ideology, is one of the most important politicians of Turkey's neo liberalization process. The unpreparedness of Turkey's economic infrastructure for the neoliberal policies implemented during both the January 24 Decree and the Turgut Özal period caused the country to be prone to economic crises. This lack of economic infrastructure, as well as legal deficiencies, continued in the following period. This situation has caused some economic problems such as inflation to become chronic in the country. At the same time, privatization policies, which are one of the neoliberal policies, have been tried to be implemented in the process. However, these policies have often failed. In addition, it should be noted that with the power of Turgut Özal, practices such as corruption and nepotism began to increase in the country. This situation, which continued to have an impact in the 1990s, caused the 1994 Crisis. The Turkish economy, which has been open to the global economic system and capital circulation since the 1990s, has preferred a growth path based on hot money from abroad. This situation has led to the formation of macro imbalances in the country. This unsustainable situation caused a crisis in 1994; There has been a major crisis in the country's economy, starting from the financial sector and including the real sector. In order to prevent the crisis, the state has guaranteed deposits. However, this situation started the process that caused the banks to be siphoned off in the future. In addition, the government tried to increase demand in the economic system by implementing loose monetary policies; Thus, he tried to get out of the crisis. After the explosion of the East Asian financial crisis in 1997, Russia's entry into a major crisis in 1998 and the great Marmara Earthquake in 1999 shook the Turkish economy deeply, respectively. As a result, there has been a large amount of capital outflow in the Turkish economy. This situation led to the shrinkage of the Turkish economy; It has caused inflation to rise. Thereupon, the government of the time started to negotiate with the IMF. As a result of these negotiations, Turkey implemented IMF policies. These policies are, in fact, classic neoliberal austerity policies. With these policies, the phenomenon of neo liberalization in the Turkish economy has strengthened; Tax rates were raised, and fiscal discipline was tried to be maintained. Accordingly, public expenditures were cut, privatizations and structural reforms were given

importance. However, the process did not go as desired, and Turkey experienced a financial crisis in 2000. With the crisis in question, there is an intense amount of capital outflow in the country's economy. The 2001 Financial Crisis, which took place right after the 2000 Crisis, was born as a result of a political polemic and is seen as a crisis. The political polemic in question has only created a spark in this crisis. After the 2001 crisis, the country's economy was entrusted to Kemal Derviş. Kemal Derviş, on the other hand, initiated structural reforms in the Turkish economy by announcing the Transition to a Strong Economy Program. The Justice and Development Party, which came to power on November 3, 2002, implemented the economic policies initiated by Kemal Derviş in the same way. At the same time, privatization and deregulation practices from the economic system have increased and the Turkish economy has been in a growth trend until 2007 with the international cyclical expansion process. This process ended with the 2008 Global Crisis.